

JAMIYATDA BO'LAYOTGAN O'ZGARISHLARNING OILAGA TASIRI

Mohira Muydinova Muqimjanovna

Ilmiy rahbar:

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Sotsiologiya kafedrasida o'qituvchi

Karimjonova Gulshanoy Sherali qizi

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Sotsiologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jamiyatda oilaning tutgan o'rnini va ahamiyati haqida so'z yuritilgan bo'lib, oila muqaddasligi davlat tomonidan oilaning huquqlari muhofaza qilinishi keltirib o'tilgan. Jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlarning oilaga ta'siri keng yoritildi.*

Kalit so'zlar: *ma'naviy ma'rifiy, tarbiya, oila, jamiyat, urf-odatlar, huquq, jinoyat kodeksi, mahalla.*

Bizning madaniy va ilmiy merosimiz, boy qadimiy urf-odatlarimiz, umumbashariy an'analarimizdan ayonki, har qaysi zamon va makonda ham hamisha oila muqaddas qadr qimmatini, qiymatini baland, muqaddas sanalgan. Aytish joizki, tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy, ruhiy-axloqiy, iqtisodiy-huquqiy munosabatlarga asoslangan ijtimoiy birlik hisoblanmish oila qanchalik mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shunchalik barqaror taraqqiy etishini ajdodlarimiz juda yaxshi anglashgan.

Yurtimizda ham oila mustahkamligi farovonligi uchun qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda oila mustahkamligini saqlash butun dunyoda dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Oilada tarbiya qayerdan boshlanadi? Tarbiya ona qornidan boshlanadi. Buni atroflicha tahlil qilsak. Dunyoga kelishini kutib ona qornida yotgan godak, hali tug'ilmadidan oldin tashqi muhitda bo'layotgan o'zgarishlarni ong osti orqali sezar ekan. Uni rivojlanishiga sog'lom bo'lib dunyoga kelishiga tashqi omillarning ham ta'siri sezilarli darajada bo'lar ekan. Albatta bu onaga berilayotgan e'tiborga bog'liq hisoblanadi. Shunday ekan jamiyatdagi bo'lsayotgan o'zgarishlar o'z-o'zidan oilaga yani oila muhitiga ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi.

Tashqi muhit ta'siri deganda biz nimani nazarda tutamiz? Tashqi muhit ijtimoiy va etnik muammolar, ommaviy madaniyat ortidan ergashib o'zlikni unutish, yod buzg'unchi g'oyalar ta'siriga tushib qolish oqibatida notog'ri yo'llarga kirib ketish ko'plab salbiy oqibatlarga olib keladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasiga muvofiq, "Oila- jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega" deb, ko'rsatib o'tilgan. Albatta jamiyatning paydo bo'lishida oilaning roli beqiyosdir. Oilaning shakllanishi va rivojlanishi, jamiyatning rivojlanishiga

ham katta ta'sir ko'rsatdi. Davlat doimiy ravishda oila manfaatlarini barcha jabhalarda himoya qilib, ularga keng imkoniyatlar yaratib beradi.

1991 yil mustaqillikka erishganimizdan so'ng, davlat oilaviy munosabatlari sohasida tub islohotlarni amalga oshirila boshladi. Jumladan, 1992 yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan tashkil qilingan.

Mahalla xayriya jamg'armasi" kam ta'minlangan oilalarga, boquvchisini yo'qotgan shaxslarga moddiy jihatdan kata yordam ko'rsatdi va ularga keng shart-sharoitlar yaratdi. 1993-yil 4-martda Prezidentimiz farmoni bilan ""Sog'lom avlod uchun"" ordeni tashkil etildi. Bu orden onalik va bolalikni muhofaza qilish, yosh avlodning salomatlini saqlash hamda yoshlarni vatan tuyg'usida tarbiyalash ishlarida o'zining xizmatlari bilan tanilgan shaxslarga berildi.

1994 yil 22-avgustda Prezidentimizning "Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoyalash to'g'risidagi farmoni qabul qilindi. Bu farmonga ko'ra moddiy jihatdan qiynalib qolgan oilalarga yaqindan yordam berish, ularga yetarlicha shart-sharoitlar yaratib berishni nazarda tutadi.

Oila munosabatlarni 1998 yil 30-aprelda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan " Oila kodeksi" tartibga soldi. Bu qabul qilingan Oila kodeksi o'zida xalqaro normalarni, jahon oilaviy tajribalarini, shu bilan birga o'zbekona urf-odat hamda qadriyatlarini o'zida mujassamlashtirdi. Oila kodeksida oila qonunchiligimiz uchun yangi bo'lgan munosabatlar, nikoh shartnomasi, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv, qon-qarindoshlik va boshqa munosabatlar kiritildi.

1998 yilni "Oila yili " deb e'lon qilinishi, davlatimiz tomonidan oila manfaatlarini himoyalash, ularni rag'batlantirish hamda ularga yetarli shart-sharoit yaratib berish chora –tadbirlarini ishlab chiqdi. Vazirlar Mahkamasi tomonidan oilaviy munosabatlarni himoyalash bo'yicha dastur ishlab chiqildi. Bu dasturga ko'ra oilalarni huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy hamda ma'naviy jihatdan himoyalash tadbirlari belgilandi.

Balog'at yoshiga yetgan erkaklar va ayollar irqi, millati yoki diniy belgilari bo'yicha hech qanday cheklashsiz nikohdan o'tishga va oila qurishga haqli. Ular nikohdan o'tishda, nikohda turgan vaqtlarida va uni bekor qilish vaqtida bir xil huquqdan foydalanadilar. Bundan ko'rinib turibdiki, har qanday shaxs qonunda belgilangan yoshga yetgach xohlagan shaxs bilan nikoh munosabatlariga kirishishi mumkin. Hech kim har qanday kamsitilishlar bilan bironing nikoh tuzishiga to'sqinlik qilishi mumkin emas.

Oilaviy munosabatlarda er va xotin bir xil huquq va majburiyatlarga ega bo'ladi. Ayol faqatgina uy-ro'zg'or ishlari bilan shug'ullanmasdan, balki davlatning boshqaruv sohasida ham ishtirok etishlarini bildiradi. Hozirgi rivojlanish jarayonida ayollarimizning ko'plab boshqaruv sohalarida rahbarlik lavozimida faoliyat olib borayotganligini guvohi bo'lishi mumkin. Ayol va erkak nikohni qayd qilar ekan, albatta uning qonuniy bo'lishligini xohlaydi. Shu sababli nikoh fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish organlarida tuziladi (FHDYO). Diniy rasm-rusmlarga binoan tuzilgan nikoh huquqiy

ahamiyatga ega emas. Oila qonunchiligi diniy holatlarni cheklab qo'ymaydi, faqatgina bunday holat oila qonunchiligiga zid bo'lmasligi kerak.

Nikoh tuzish nikohlanuvchilarning FHDYO organlariga ariza berganlaridan keyin bir oy o'tgach, shaxsan ularning ishtirokida amalga oshiradi. Ba'zi holatlarda nikoh bir oy o'tgunga qadar ham tuzilishi mumkin. Bunday holatlarga:

- Nikohlanuvchilar uzoq vaqt birga turgan bo'lsalar;
- Nikohlanuvchilardan biri o'qish yoki mehnat safari bilan xorijiy mamlakatlarga ketayotgan bo'lsa;
- Bo'lajak er-xotinning yaqin qarindoshlaridan biri og'ir kasal bo'lgan bo'lsa;
- tarafdardan biri harbiy xizmatga chaqirilgan bo'lsa.

Shunday holatlar ham uchraydiki, nikoh ariza beruvchilar tomonidan ariza berilgan kuni ham qayd etilishi mumkin.

Masalan ; (ayol kishi homilador bo'lib qolsa , o'rtada farzand tug'ilganda .)

Agar shaxs og'ir kasal bo'lib qolganda, nikohni kasalxonalarda ham qayd etishga ruxsat beriladi. Nikohni qayd etish vaqtida albatta taraflarning o'zlari hamda ikkita vakil ishtirok etadi, ya'ni kelinning dugonasi hamda kuyovning o'rtog'i. Nikoh qayd etilganidan keyin ularning shaxsini tasdiqlovchi hujjatlariga muhr qo'yiladi.

Nikoh tuzish uchun qonunda belgilangan yosh aniq qilib belgilanib qo'yilgan. Erkaklar uchun 18 yosh, ayollar uchun 17 yosh qilib belgilanib qo'yilgan. Ba'zi holatlarda nikohlanuvchilar yashayotgan tuman va shahar hokimining roziligi asosida nikoh yoshini bir yilga qisqartirib berishi mumkin.

Nikohdan o'tayotgan har ikki tomonning erkin va to'liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 14-moddasiga ko'ra, Nikoh tuzish ixtiyoriydir. Nikoh tuzish uchun bo'lajak er-xotinning o'z roziligini erkin ifoda etish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Nikoh tuzishga majbur qilish taqiqlanadi. Demak, nikoh tuzilar ekan albatta taraflarning roziligi birinchi o'ringa qo'yiladi. Agar nikoh tuzishga majbur qilish aniqlansa, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 136-moddasiga muvofiq, javobgarlik masalalarini keltirib chiqaradi.

Ba'zan nikoh tuzishga imkon bermaydigan holatlar ham kuzatiladi. Bunday holatlarga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- loaqal bittasi qonuniy boshqa nikohda turgan bo'lsa;
- nasl-nasab shajarasi bo'yicha to'g'ri tutashgan qarindoshlar o'rtasida, tug'ishgan va o'gay aka-ukalar bilan opa-singillar o'rtasida, shuningdek farzandlikka oluvchilar bilan farzandlikka olinganlar o'rtasida
- Ruhiyat buzilishi natijasida sud tomonidan muomalaga layoatsiz deb topilgan shxslar o'rtasida.

- Oilaviy munosabatlarda er va xotin o'z majburiyatlarini bajarmagan taqdirda, ota-onalik huquqlaridan mahrum bo'ladilar. Quyidagi holatlar ota-onalik huquqidan mahrum qilinishiga asos bo'ladi:

- ota-onalik majburiyatlarini bajarishdan bosh tortsa;
- uzrsiz sabablarga ko'ra o'z bolasini tug'ruqxona yoki boshqa davolash muassasasidan olishdan bosh tortsa;
- bolalariga nisbatan shafqatsiz muomalada bo'lsa;
- muttasil ravishda ichkilikbozlik va giyohvandlikka muhtalo bo'lgan bo'lsa;
- o'z bolalarining sog'lig'i yoki hayotiga qasddan jinoyat sodir qilgan bo'lsa.

Har xil asoslar bo'yicha nikoh o'z vaqtdan oldin tugatilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 37-moddasiga muvofiq, quyidagi hollarda nikoh tugatilishi mumkin:

- Er-xotindan birining vafoti;
- Sud ulardan birini vafot etgan deb e'lon qilinishi oqibatida;
- Er-xotindan biri yoki har ikkalasining arizasiga muvofiq;
- Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilganda.

Nikohdan ajratish asosan sud tartibida hamda FHDYO organlari tomonidan amalga oshiriladi. Er-xotin o'rtasida nizoli vaziyatlar mavjud bo'lmasa, nikoh FHDYO organlari tomonidan ajratilishi mumkin. Agar er-xotin o'rtasida farzandlar masalasida, mulkiy masalalarda nizoli vaziyatlar yuz bersa, nikoh fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar tomonidan ajratiladi.

Respublikamizda nikohdan ajratishdan oldin ularning nikohini saqlab qolish maqsadida, ularga olti oylik muddat beriladi. Bu muddat davomida er va xotin o'z nikohlarini saqlab qolish uchun harakat qilishadi. Buning uchun mahalla, xotin-qizlar uyushmalari, tegishli idoralar yaqindan yordam beradilar. Demak, oilani birdaniga ajratib yuborish emas, aksincha oilani saqlab qolish uchun harakat qilish kerak.

Mamlakatimizda oilaning huquqiy himoyalanganligini, Prezidentimiz farmonlarida, Xukumatimiz tomonidan chiqarilayotgan qarorlarda va boshqa huquqiy hujjatlarda ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, o'zini –o'zi boshqarish organlari, sud organlari, prokuratura organlari, vasiylik va homiylik organlari va shunga o'xshash organlar bevosita oilaning huquqiy jihatdan kafolatlanganligin belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lex.UZ
2. O'zbekiston Respublikasi "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonuni 4-moddasining birinchi qismi, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2001-yil 20-iyundagi 6-sonli "Sudlar tomonidan nikohdan ajratishga oid ishlar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi qarori 37-bandi.
3. Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasi. 1948 yil 10-dekabr. 16-modda.
4. Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasi. 1948 yil 10-dekabr. 16-modda.2-qism.
5. Lex.uz. Oila kodeksi.